

Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devletine Sığınan Rus Askeri Mülteciler Meselesine Genel Bir Bakış

A General View of the Problem of the Russian Military Refugees in the Ottoman Empire before the First World War

Firdes TEMİZGÜNEY*

ÖZET

Bir askerin savaşmayı reddetmesi ve askerlik hizmetinden kaçması olarak tanımlanabilecek “fırar” hususu, özellikle savaş dönemlerinde her devlet için büyük problem olmuş, bir dizi tedbir alınmasını zaruri kılmıştır. Bu devletlerden biri de, sürekli giriştiği savaşlarla komşuları aleyhine topraklarını genişletmeye çalışan Rusya’dır. Bu güne kadar yapılan çalışmalarda, esir edilen ya da fırar eden Osmanlı ve Rus askerleri konusunda birçok araştırma olmasına rağmen, bu çalışmalarda genellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan gelişmelere yer verilmiştir. Ancak kayıtlar, Osmanlı Devleti’ne fırar yoluyla iltica eden Rus askeri mültecileri konusunun, Birinci Dünya Savaşı öncesinde iki devletin ilişkileri açısından önem arz ettiğini göstermektedir. Nitekim Osmanlı Devleti, “şan-ı devlet” gereği kendisine sığınan mültecilere kucak açmış; bunların sevk, iskân ve iâşe masraflarını karşılamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında ise esir statüsünde değerlendirilmelerine karşın, yine her türlü masrafları devlet tarafından karşılanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Birinci Dünya Savaşı öncesinde çeşitli sebeplerle Osmanlı Devleti’ne fırar eden Rus askeri mülteciler konusunda genel bir değerlendirme yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rusya, firari askerler, mülteciler.

ABSTRACT

The period deposition of soldiers, which could be defined as soldiers' refusal to fight and their escape from military service, was an important problem for every state especially during the war periods and

---

* Dr. Öğretim Üyesi, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, temizguney@hotmail.com. Tlf: 05453899686

necessitated a number of measures. One of these states is Russia, which is trying to widen its territories against its neighbours through the wars it constantly engages in. Although there have been many researches on the Ottoman and Russian soldiers who have been captured or deserted in the studies carried out to this day, these studies usually include developments during the First World War. However, the records show that the issue of Russian military refugees who escaped to the Ottoman Empire through the desert was important for the relations of the two states before the First World War. As a matter of fact, the Ottoman State opened its arms to the refugees who took shelter in the name of the state. they met their dispatch, settlement and subsistence costs. In the course of the First World War, despite the fact that they were evaluated as a prisoner, they were still being paid by the state.

The aim of this study is to make a general evaluation about the Russian military refugees who fled to the Ottoman Empire for various reasons before the First World War.

Keywords: Ottoman Empire, Russia, deserters, refugees.

GİRİŞ

16. yüzyıldan itibaren Kafkasya’da topraklarını genişletmek için yayılma siyaseti güden Rusya, elde ettiği kazanımlardan sonra yönünü Osmanlı Devleti’ne çevirdi. Bu da Osmanlı Devleti-Rusya ilişkilerinin ve iki devlet arasında önemli savaşların başlamasına sebep oldu. Rusya, Çariçe II. Katerina döneminden itibaren bir dünya devleti olma politikasını benimsemiş, Boğazlar, Kafkaslar ve Balkanları ele geçirmek üzere savaş dâhil her türlü yolu denemiştir. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ise Rusya’yı hedeflerine bir hayli yaklaştırmıştır¹.

19. yüzyılın başından itibaren yayılmacı faaliyetlerine hız veren Rusya, bu yüzyılda sınırlarını doğuda Büyük Okyanus’a, güneyde Çin’e, batıda Karadeniz’e, kuzeyde ise Kuzey Buz Denizi kıyılarına kadar genişletti. Rusya emperyalist çıkarları ekseninde Avrupa’nın önde gelen güçleriyle mücadelelere girişirken, özellikle de Osmanlı Devleti’ne karşı oldukça saldırgan bir politika izledi². 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Ruslar bir taraftan Edirne’yi işgal etti diğer taraftan doğuda Sohum, Kars ve Erzurum’u ele geçirdi. Osmanlı Devleti aleyhine gelişen savaş sırasında İstanbul ve Boğazlar dahi Rus tehdidinde maruz kaldı. Bu savaştan sonra imzalanan Edirne Antlaşması ile Osmanlı doğuda kaybettiği toprakları geri alırken, buna karşılık Yunanistan’ın

¹ *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)*, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ankara 2006, s. V.

² Bürkan Serbest-N. Savaş Demirci, “Kars ve Çevresinde Rus Yönetimi (Karskaya Oblast 1878-1917)”, *ICANAS 38 Bildiri Kitabı*, Cilt VI, Ankara 2012, s. 2719.

bağımsızlığını kabul ettiği gibi yine Kafkasya'da önemli toprak kayıplarına uğradı³.

Rusya, 1853-1856 Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve onun yanında yer alan İngiltere ve Fransa'ya karşı büyük bir yenilgi aldı. Rusya, 1853-1856 Kırım Savaşı'ndan mağlubiyetle ayrıldıktan sonra ordusunun geri kalmışlığını ve Avrupalı ordularla başa çıkamayacağını anlamış, bu sebeple 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde ordu içinde reform hareketlerine girişmiştir. Bu savaş sonrasında Osmanlı Devleti, Kars, Ardahan (Oltu, Şenkaya ve Olur dâhil), Batum (Artvin dâhil) ile Bayezid sancaklarını Rusya'ya bırakmak zorunda kalmıştır. Bu durum Rusya'ya, Osmanlı'nın doğu topraklarında nüfuzunu yerleştirmek için büyük bir fırsat vermiştir. Nitekim Rusya, Kars ve çevresi başta olmak üzere sınırlarına kattığı yerlere 1878'den itibaren askeri yığınak yaparak bölgeyi Osmanlı sınırında önemli bir askeri merkez hâline getirdi⁴. Bununla birlikte Rusya'nın doğuda kazandığı topraklar, Osmanlı-Rus sınırlarının da yeniden düzenlenmesine sebep oldu. Bundan sonra Rusya, Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti ile doğrudan savaşa girmese de Osmanlı'nın Balkan topraklarındaki sorunlara yoğunlaştı. Arnavutluk, Girit, Makedonya, Karadağ meseleleri Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki en büyük problemleriydi. Rusya kendi iç sorunlarına rağmen gerek propaganda araçları ile gerekse diplomatik yollarla Balkanlar üzerinde etkin bir siyaset izledi.

Rus Askerlerinin Firar Sebepleri

XX. yy. başında Rusya'da tam bir kargaşa yaşanıyordu. Ülkenin dört bir yanında işçi eylemleri ve grevler oluyordu. Artarak devam eden öğrenci gösterilerinin yanı sıra köylülerin çıkardığı olaylar da kırsal alanda gerilimi yükseltmişti. Ayrıca tüm kamusal kuruluşlar reform talep ediyordu⁵. Bununla birlikte Rusya'nın yayılma politikasının bir gereği olarak girdiği savaşlar ekonomisini olumsuz bir şekilde etkilerken, yine Rus-Japon savaşındaki yenilgi, feodal bir düzenden kapitalizme hızlı geçiş nedeniyle günün şartlarına cevap veremeyen yönetimden kaynaklanan çok sayıda problem de karamsar bir tablo ortaya koymaktaydı⁶.

Uzun süren savaşlar, Rus ordusunda bir yılgınlık yaratmakla birlikte, "güçlü ordu güçlü ülke" anlayışıyla hareket eden Rusya, ordu içinde zaman zaman birtakım reform hareketlerine girişti. 1853-1856 Kırım Savaşı'nda Avrupa orduları karşısında büyük bir yenilgi yaşayan Rusya, askeri alanda geri

³ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, TTK, Ankara 2011, s. 56-57.

⁴ Serbest-Demirci, a.g.m., s. 2727.

⁵ Nicholas V. Riasanovsky-Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze*, Çev. Figen Dereli, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2011, s. 421.

⁶ Sevinç Üçgül-Erdem Erinç, "Rus Göçmenlerinin İstanbul Yolculuğu (XX. Yüzyıl Başlarında)", *ICANAS 38 Bildiri Kitabı*, Cilt VII, Ankara 2012, s. 3289. 3287-3297

kalmışlığını daha net bir şekilde gördü. Askeri teçhizat eksikliği, istihkâm, sağlık ve ulaşım imkânlarının kısıtlılığı, askerinin savaş eğitiminin oldukça eksik olması bu geri kalmışlığın en önemli sebepleri arasındaydı. Bu alanlarda bir dizi yenilik yapılmakla birlikte, askerlik mükellefiyeti ve süresi ile ilgili düzenlemeler de getirildi. 13 Ocak 1874 talimatnameleri ile askerlik zorunlu hale geldi. Bu tarihten önce askerlik hizmeti alt tabakanın üzerine yüklenmişti ve askere alınanlar 25 yıl askerlik yapıyordu. Rus toplumunda vatansever, askerliği vatan borcu telakki eden bir kitleden söz etmek mümkün değildi. Askerlik, toprağa bağlı özgürlükleri kısıtlanmış köylüler üzerine yüklenmişti ve üstelik bunlar arasında da aşağılayıcı bir ceza gibi görülmüştü. 1874 talimatnameleriyle; 21 yaşına gelen bütün Rus vatandaşları arasından kura ile belirlenenlerin 6 yılı muvazzaf, 9 yılı ihtiyat olmak üzere 15 yıl askerlik yapmaları kararlaştırıldı. Bu şekilde ülke içerisinde askerlik çağı gelen köylü, esnaf ve asilzade herkes kuraya dâhil edildi⁷. Nitekim Rus ordusunun ilk sınavı, tüm bu yenilikler tam olarak uygulanma alanı bulamadan gerçekleşen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı oldu. Savaş, Rusya'nın kazanımlarıyla son bulsa da, yapılan reformların hâlâ Rus ordusunu istenilen seviyeye getirmedeği görüldü. Doğal olarak toplumun en alt tabakasından geldiği halde askerliği bir ceza olarak gören Rus askerinin psikolojik motivasyonunun bozuk olduğu ortadaydı⁸. Üstelik her ne kadar düzenleme yapılsa da askerlik süresi oldukça uzundu. Bu sebeple 19. yüzyılın sonlarından itibaren Rus ordusunda pek çok firar olayı gerçekleşmekte ve askerlerin bir kısmı Osmanlı Devleti'ne iltica etmekteydi.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında firari askerlere nasıl muamele yapılacağına dair özel bir antlaşma olmamakla birlikte, 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ikinci maddesinde geçen firar ve iltica esaslarının, askerler için de uygulandığı görülmektedir. Antlaşmanın ikinci maddesine göre; *"iki devletin reyasından bazıları aber bir töhmet ve adem-i itaat veyahud hıyanet edüib devletynin birine ihtifa veyahut iltica kasdında olur ise Devlet-i Aliyyemde din-i İslamı kabul ve Rusya Devletinde tanassur edenlerden ma'ada asla bir bahane ile kabul ve himaye"* olunmayacağı belirtiliyordu. Yani iki devlet sınırları dâhilinde büyük çaplı bazı suçlar işlemiş ya da itaatsizlik ve ihanetten suçlu bulunmuş kişiler, iki devletten her hangi birisine sığınmak isterse kabul edilmeyeceklerdi. Ancak Osmanlı Devleti'nde İslamiyet'i, Rusya'da Hristiyanlığı kabul edenler bundan istisna tutulacaktı⁹. Bununla birlikte din değiştirmeden iltica eden Rus askerlerinin de Osmanlı topraklarına kabul edildiği görülmektedir.

⁷ Murat Nalçacı, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Sürecinde Rusya Ordusu", *Tarih Dergisi*, Sayı 54, İstanbul 2012, s. 156-157; Riasanovsky-Steinberg, *a.g.e.*, s. 391.

⁸ Nalçacı, *a.g.m.*, s. 167.

⁹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (CDA.), DH. SYS. 4/5 (11), 24 Temmuz 1911; Bayram Nazır, *Macar ve Polonyalı Mülteciler Osmanlı'ya Sığınanlar*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, s. 81-82.

İltica eden firari Rus askerleri Osmanlı kayıtlarında, “Rus mülteciler¹⁰” şeklinde isimlendirilmişlerdir. Firarların sebepleri arasında bazı askerlerin ülkelerinde karışmış oldukları suçların etkili olduğu görülmektedir. Örneğin Rus zabıtlarından olup İstanbul’a firar ettiği düşünülen bir kişinin, kendi bölüğü hazinesi başta olmak üzere pek çok dolandırıcılık faaliyetinde bulunduğu için yakalanması istenmiş¹¹, ancak bu askerin iadesine dair bir ifadeye yer verilmemiştir. Bununla birlikte Trabzon’dan Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda, jandarma eşliğinde Batum Başşehbenderliğine götürülmesi düşünülen dört firari Rus askerinin iadesi hususu sorulmuş, bunun üzerine Nezaret, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında firari askerlerin iadesi hakkında bir mukavele bulunmadığından firar eden dört Rus askerinin iadesinin mümkün olmadığı ve şehbenderhaneye götürülemeyeceği bildirilmiştir. Ancak bu emre rağmen Trabzon Vilayeti durumu Sadarete bildirmiş ve ne gibi bir muamele yapılması gerektiğini yeniden sormuştur. Sadaret gönderdiği cevapta, Nezaretçe verilen karara uygun hareket edilmesini istemiştir¹².

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında firari askerlerin iadesine yönelik bir anlaşma yoktu. Bununla birlikte 1880’lerden sonra iki devlet arasında farklı tarihlerde suçluların karşılıklı iadesine yönelik anlaşmalar yapılsa da bu anlaşmaların firari askerlerin iadesi hususunda pek dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Osmanlı kayıtlarında, suçluların iadesine yönelik bir anlaşma yapılsa dahi bu anlaşmanın firari askerler için uygulanamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca din değiştirenlerin iade edilmeyecekleri ve bu gibi kimselerin istisna kılınmasıyla *ceraim-i adiyeden* birini işleseler de anlaşma gereği teslimleri uygun bulunmadığından Rusya’nın bunlara müdahale hakkının olmadığı ifade edilmiştir¹³. Din değiştirme hususunun sığınma talebinde etkin bir rol oynaması sebebiyle Rusya’dan Osmanlı Devleti’ne firar eden askerlerin bir kısmının bu yola başvurdukları ve İslamiyet’i kabul ederek iade edilme korkusundan kurtulmaya çalıştıkları dikkat çekmektedir. Ayrıca askerlerin Rusya hukuk kurallarına göre firar dolayısıyla geride bıraktıkları mülkleri üzerindeki haklarının sona ermesi¹⁴, iade durumunda sürgün ya da ölümle cezalandırılacaklarının bilinmesi onları bu yola itmiştir.

Bilindiği gibi klasik Osmanlı döneminde tabiiyet, İslam hukuku çerçevesinde değerlendirilirdi. Bu bağlamda mültecilik statüsünü almada dini aidiyetin herhangi bir etkisi söz konusu olmadığı gibi iltica edene de vatandaşlık

---

¹⁰ Mülteci kelimesi, ırkı, dini, toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasî düşüncesi nedeniyle zulme uğrayacağından korktuğu için vatandaşı olduğu ülkeden ayrılarak, başka devletin koruması altına giren kişiye verilen statüyü ifade etmektedir.

¹¹ CDA. Y. PRK. ASK. 184/55, 25 Ağustos 1902.

¹² CDA. BEO. 2664/199742, 9 Eylül 1905.

¹³ CDA. DH. SYS. 4/5 (11), 24 Temmuz 1911.

¹⁴ CDA. HR. MKT. 365/84.

hakkı verilmemekteydi¹⁵. Tabiiyet talebinde bulunanların vatandaşlığa kabulünde ise dini esaslar dikkate alınmaktaydı. İslam hukukuyla birlikte başka devletlerle yapılan antlaşmalar da tabiiyetin tespitinde önemli yer tutuyordu. Nitekim 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ikinci maddesi, iltica ettikten sonra din değiştirenlere ayrıcalık sağlamaktaydı. Osmanlı Devleti'nin tabiiyet konusunda yaşanan bir takım sıkıntıları gidermek için çıkardığı 1869 tarihli Tabiiyet Kanunu ise Osmanlı uyrukluğunun kazanılmasında dini aidiyet yerine kan bağı ilkesini esas aldı. Bununla birlikte Osmanlı tabiiyetine geçmek için iki şart getirildi. Birincisi, tebaası olunan devlet kanununa göre reşit olmak, ikincisi de Osmanlı topraklarında beş yıl ikamet etmektir¹⁶. Ancak aynı kanunun dördüncü maddesinde geçen “bu şartları yerine getirmeyen ecnebiyi, istisna olarak Osmanlı tabiiyetine kabul eder” hükmü¹⁷, devlete tabiiyet kazandırma konusunda daha geniş bir çerçevede hareket etme şansı yaratmıştı. Nitekim Osmanlı Devleti, kendisine iltica eden mültecilerden Osmanlı tabiiyetini isteyenler için bu hükümden yola çıkarak tabiiyet hakkı vermiştir. Ancak bu hakkın kullanımı, söz konusu kişilerin Osmanlı tabiiyetine geçtikten sonra hiçbir zaman ecnebi tabiiyeti iddiasında bulunmayacaklarına ve buldukları takdirde hemen sınır dışı edileceklerini kabul ettiklerine dair bir dilekçe vermelerine bağlı kılındı¹⁸. Böylece Osmanlı Devleti'nin kendisine sığınan bu kişileri korumayı vazife edinmesi, hatta bazı koşullarla tabiiyet hakkı vermesi de iltica edenlerin sayılarını arttırmıştır. Bu bağlamda Rus askeri olup Japonya'ya firar ile oradan İstanbul'a gelen ve memleketine dönmeyeceğini ifade eden Kazan ahalisinden Feyzi¹⁹ ile yine firar edip İstanbul'a gelen Zinetullah²⁰ ve bunun dışında iki firari Rus askeri de ikamet ve nüfusa kayıt için Ankara'ya gönderilmiştir²¹.

¹⁵ Hüseyin Baysa, “İslâm Hukukundaki Himaye Geleneği Müvâcehesinde Mültecilik Sistemi”, *İlahiyat Akademi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4, Gaziantep 2016, s. 45.

¹⁶ Tabiiyet Kanunu ile ilgili bilgi için bkz. Cihan Osmanağaoğlu, *Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tabiiyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi*, Legal Yayıncılık, İstanbul 2004; İbrahim Serbestoğlu, *Osmanlı Kimdir? Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014.

¹⁷ Osmanlı Devleti, Tabiiyet Kanunu'nun istisnai hükmüne sıkça başvurmuş ve özellikle başta muhacirler olmak üzere Osmanlı tabiiyetine girmek isteyenler için bu usul uygulanmıştır. Burada insani hassasiyetlerin yanında dinî unsurların da dikkate alındığı şüphesizdir. İhtida eden gayrimüslimlerin, dilekçe vermeleri halinde hemen Osmanlı tabiiyetine kabul edilmeleri bu görüşü desteklemektedir. Ancak zamanla ihtida ettiği iddiasıyla Osmanlı tabiiyetine geçip mensup oldukları devlet kanunlarından kaçanların yanı sıra suiüstimallerin devletlerarası sorun haline gelmesi nedeniyle 1913 yılında Osmanlı tabiiyetine kabulde uygulanan istisnadan vazgeçilecektir (İbrahim Serbestoğlu, “Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Cilt 29, Sayı 29, Ankara 2011, s. 206).

¹⁸ CDA. DH. SYS. 4/5 (11), 24 Temmuz 1911.

¹⁹ CDA. ZB. 397/92, 23 Ocak 1906.

²⁰ CDA. ZB. 397/77, 2 Aralık 1905.

²¹ CDA. ZB. 397/79, 10 Aralık 1905.

İltica olaylarının yaşanmasının bir sebebi de Rusya'da ekonomik krizlere bağlı olarak ordu mensuplarının yaşadıkları parasal sıkıntılardır. Firar ederek Hopa'ya gelen üç Rus askeri sorgularında, Batum'da beş yıldır topçu taburunda çalıştıklarını, ancak tahsisat yokluğundan dolayı aç kaldıklarını söylüyor, İslamiyet'i kabul ile Hopa'da her ne iş verilirse hizmete hazır olduklarını belirtiyorlardı²². Nitekim gelenlerden bir kısmı Osmanlı ordusunda istihdam edildiği gibi bazılarının maaş ve tayinat tahsisi (günlük geçim için gerekli bedel) de yapılıyordu. Rus ordusunda topçu olarak görev yaparken ailesiyle birlikte Kars'a gelerek Müslüman olan bir yüzbaşıya maaş ve tayinat ödenmesi isteği bu kabildendi²³.

Firar ve iltica olaylarının tamamının Rusya'daki askeri sistemden kaynaklanmadığı muhakkaktır. Firar sebepleri arasında, bu askerlerin Osmanlı ülkesinde bulunan akrabalarının yanlarına gitmek istemeleri de vardır. Bu doğrultuda gelen isteklerin Osmanlı Devleti'nce olumlu karşılandığı görülmektedir. Nitekim firar edip İstanbul'a gelen Kırımli Vasil'in Eskişehir'deki akrabalarının yanına gönderilmesi isteği uygun bulunmuştur²⁴. Ayrıca aynı istekte bulunan Rusya'nın Kuban Vilayeti ahalisinden ve asker firarisi olarak pasaportsuz Sivastopol'dan Ankara'ya gelen Kafsultan bin Hacer Ahmed'in burada bulunan yakınlarının yanında kalma isteği yerine getirildiği gibi²⁵, firar ederek Batum'dan İstanbul'a gelen Fettah bin Süleyman ise İzmir'deki akrabasının yanına gönderilmiştir²⁶. Bu tür uygulamalar daha sonraki tarihlerde de devam etmiş, Rusya'nın Kars ordusuna mensup üç nefer firar ve iltica ederek Hopa'nın Hanikoba kordonuna gelmiş, Akçaşehir'deki hemşerilerinin yanına gitmek isteyen bu kişiler, Trabzon Vilayetince İstanbul'a gönderilmişti²⁷. Görüldüğü gibi iltica eden askerlerin ülke içinde dolaşımına ve bir kısmının bu şekilde yakınlarının yanında ikamet etmelerine izin verilmiştir.

İltica ederek Osmanlı'ya sığınan askerlerin sorgulanmaları sırasında verdikleri ifadelerden, firar sebepleri arasında Osmanlı Devleti'nin Meşrutiyet'i ilanının önemli bir payı olduğu görülmektedir. Nitekim firar eden askerler sorgularında bu durumu açıkça ifade etmiş, "*Rusya'da meşrutiyet istisali emeline nail olamadıklarından dolayı meşrutiyetperver Osmanlı hükümetine iltica eylediklerini ve hükümeti seniyyeye hizmet etmek*"²⁸ istediklerini belirtmişlerdir. Yine firar eden

²² CDA. DH. MKT. 982/64, 26 Haziran 1905.

²³ CDA. A. MKT. NZD. 256/80, 29 Mayıs 1858.

²⁴ CDA. ZB. 397/6, 18 Nisan 1905.

²⁵ CDA. ZB. 398/68, 14 Şubat 1907.

²⁶ CDA. ZB. 401/81, 17 Haziran 1905. Bir başka örnekte, firar ile Odessa'dan İstanbul'a gelen Kırımli İbrahim'in Manisa'daki akrabasının yanına gidip yerleşme isteği, İdare Komisyonu mazbatasına ile uygun görülmüş ve oraya gönderilmesine karar verilmiştir (CDA. ZB. 401/94, 5 Temmuz 1906).

²⁷ CDA. DH. SYS. 4/5 (8-9-10).

²⁸ CDA. DH. SYS. 4/5 (93), 19 Kasım 1911.

askerlerin büyük oranda kaçtıkları sınır vilayetlerinden biri olan Erzurum'dan Vali Emin Bey Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazısında, “*Meşrutiyetin Rusya memalikinde uyandırdığı ayanıkarane bir feyiz ve tesir icabınca memalik-i mezkuure kıtaat-ı askeriyesinden fevc fevc firar eden İslam ve Hristiyanlar vatanımızı kendilerine bir dâriü'l-âmân ittihaz etmekte ve tâbiyyet-i Osmanîye'ye dâhil ve şeref-i İslam ile müşerref olmak için Saltanat ve Hilafet-i kübranın cenâb-ı re'fet ve şevkatine iltica eylemektedirler*”²⁹ diyerek, firar hususunda Meşrutiyet'in ilanının ve Rus coğrafyasında uyandırdığı etkinin önemine dikkat çekmiştir.

Meşrutiyet döneminin getirdiği kısmi özgürlük ortamı şüphesiz ki Rusya'da zulüm ve şiddet gördüklerini ifade eden firari Rus askerleri için önemli bir kaçış noktasıydı. Rusya'nın Oltu'daki 26. Piyade Alayı Zerdenis (şimdiki adı Sarısaz) hudut bölüğünden olup 5. Kaleboğazı hudut bölge mıntikasına sığınan bir onbaşı ve üç nefer verdikleri ifadelerinde, orduda uğradıkları zulme tahammül edemediklerinden, Rus idaresinden memnun olmadıklarından ve Rus ordusundaki disiplin ile eğitim sırasında uğradıkları şiddette dayanamadıklarından iltica ettiklerini belirtmişlerdir³⁰. Bununla birlikte daha önce Osmanlı topraklarına firar eden akraba ve arkadaşlarından aldıkları mektuplar, yeni firar olaylarının yaşanmasına ve böylelikle sayılarının her geçen gün artmasına neden olmuştur. Nitekim bu askerler, gördükleri zulümden dolayı daha önce Osmanlı'ya firar ederek sığınan arkadaşlarından aldıkları mektuplarda, “*memalik-i Osmanîye'deki serbest amel ve hüsnü idareden bahsedilmesinden*”³¹ dolayı iltica ettiklerini belirtmişlerdir.

Rus firari askerinin sorguları sırasında verdikleri cevaplardan, bir diğer firar sebebinin de Osmanlı mekteplerinde eğitim görmek olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'daki mekteplerden birine girmek amacıyla firar ettiklerini belirten Avusturya tebaasından olup zabıt sıfatıyla Rusya ordusunda hizmet veren Nikolay ile Minallah bin Habibullah adlı bir Rus askeri, bu amaçla önce Sohum'a, oradan da Trabzon'a gelerek hükümete iltica isteğinde bulunmuştur³². Bu isteğe binaen vilayetçe İstanbul'a gönderilen ve polis müdüriyetinde bekletilen Rus askerleri hakkında ilgili kurumlar arasında pek çok yazışma yapıldığı anlaşılmaktadır. Dâhiliye Nezareti, Maliye Nezaretine gönderdiği yazısında, söz konusu kişilerin acilen leyli mekteplerinden birine kayıt ettirilmesi ve Nezarete bilgi verilmesini istemiştir³³. Ancak Nezaret, yaşı 16'yı aşan ve yaklaşık 19 yaşında bulunan söz konusu kişilerin ayrıca Türkçeyi de bilmemesinden dolayı bu mekteplerden birine kayıtlarının mümkün olamayacağını bildirmiştir. Dâhiliye Nezareti, durumdan ayrıca Harbiye Nezareti ile Sadaret makamını da haberdar etmiş, konu hakkında bir çözüm yolu bulmaya

²⁹ CDA. DH. SYS. 4/5 (27), 9 Eylül 1911.

³⁰ CDA. DH. SYS. 4/5 (123), 25 Ocak 1912.

³¹ CDA. DH. SYS. 4/5 (89), 21 Ocak 1912.

³² CDA. DH. SYS. 4/5 (65), 15 Kasım 1911.

³³ CDA. DH. SYS. 4/5 (60), 13 Kasım 1911.

çalışılmıştır. Harbiye Nezaretine gönderilen yazıda, firari Rus askerlerinin yaklaşık 19 yaşında bulunmasından dolayı mülkiye mekteplerinden birine kaydı mümkün olamayacağından ve Türkçe konuşma ve yazmayı bilmediklerinden Mektebi Askeriye Müfettişliğine veyahut İmalat-ı Harbiye Müdüriyetine bağlı askeri mekteplerden birine kayıt ve kabulü ile sonucunun bildirilmesi istenilmiştir³⁴. Ancak bu istek de Harbiye Nezaretince, askeri mekteplere talebe kabul işlemlerinin son bulması sebebiyle uygun görülmemiş, gelecek sene oluşacak talebe kabul komisyonuna müracaat etmeleri tavsiyesinde bulunulmuştur³⁵. Sonuç olarak Sadaret, zabıta ibtidai mektebine müracaatlarının uygun olacağı kararına vararak gerekenin yapılmasını istemiştir³⁶.

Tüm bu sebeplerin yanı sıra casusluk amacıyla firar ve iltica eden Rus askerleri de mevcuttu. Nitekim bu durum Hariciye Nezaretinin uyarısı ile Harbiye Nezaretince sınır vilayetlerine bildirilmiş, giderek artan Rus firari askerlerinin casus olma ihtimallerine karşı ilgili memurlardan son derece dikkatli davranılması istenmiştir³⁷. Rus bahriye zabıtlarından olduğunu, Giresun'a gelerek Osmanlı tabiiyetini kabul ve ihtida³⁸ edeceğini beyan eden bir şahıs, bu bağlamda şüphe uyandırmıştı³⁹. Konunun Giresun Kaymakamlığından bildirilmesi üzerine Dâhiliye Nezaretinden Trabzon Vilayetine gönderilen yazı ile Rus bahriye zabıtının casus olması ihtimaline binaen nezaret altında bulundurulması ve hakkında Hariciye Nezaretinden bilgi alındıktan sonra duruma göre davranılması isteniyordu⁴⁰. Kayıtlardan konunun son derece önemsendiği ve gerek Dâhiliye Nezareti ile Trabzon Vilayeti gerek nezaretler arasında pek çok yazışma yapıldığı anlaşılmaktadır⁴¹. Dâhiliye Nezareti Hariciye Nezaretinden Rusya'da bir bahriye hastanesinde tımarcı olduğunu beyan eden kişi hakkında ayrıntılı bir araştırma yapılmasını istediği gibi Trabzon Vilayetinden de kişinin sorgulanmasını ve kendisi tarafından yazılan ifadesine ek olarak Rusya'nın hangi şehrinde, hangi hastanesinde tımarcılık ettiği ve önceki isminin tahkik edilerek gönderilmesini bildirdi⁴². Sonuç olarak yapılan araştırmada, Petersburg Sefaretinden alınan bilgi doğrultusunda, söz konusu şahsın ifadesinde yalan beyanda bulunduğu ortaya çıkmıştır⁴³.

³⁴ CDA. DH. SYS. 4/5 (65), 15 Kasım 1911.

³⁵ CDA. DH. SYS. 4/5 (75), 22 Kasım 1911.

³⁶ CDA. DH. SYS. 4/5 (77), 2 Ocak 1912.

³⁷ CDA. DH. SYS. 4/5 (44), 21 Ekim 1911.

³⁸ İhtida kelimesi, diğer dinlerden veya dinsiz iken İslam dinine girme anlamında bir terimdir. İhtida kelimesi din değiştirme anlamına gelirken, Müslüman olmak suretiyle hidayete eren, gerçeğe ulaşan, doğru yolu bulan kimselere, daha genel bir ifade ile şeref-i İslam ile müşerref olmuş insanlara da mühtedi denilmektedir.

³⁹ CDA. DH. SYS. 4/5 (141), 21 Nisan 1912.

⁴⁰ CDA. DH. SYS. 4/5 (140), 22 Nisan 1912.

⁴¹ Bu yazışmalarla ilgili bkz. CDA. DH. SYS. 4/5 (156-157-162).

⁴² CDA. DH. SYS. 4/5 (156), 26 Mayıs 1912.

⁴³ Konuyla ilgili yapılan araştırma ve yazışmalarla ilgili bkz. CDA. DH. SYS. 4/5 (190-191).

Rus askeri firarilerindeki artışın bir diğer sebebi de, Osmanlı-Rus sınırının giderek genişlemesidir. İki devletin daha önce sınır bağlantıları olduğu gibi, özellikle 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra Rusya'nın Kars, Ardahan, Batum ve çevrelerini elde ederek sınırlarını Osmanlı aleyhine genişletmesi, söz konusu firarları daha kolaylaştırmıştır. Nitekim 1878'de Kars merkezli Karskaya Oblast idari birimini kuran Rusya, bu oblastı Kars, Ardahan, Oltu ve Kağızman olmak üzere dört alt bölgeye ayırdığı gibi, yine bu süreçte sınır bölgesi olması dolayısıyla özel önem verdiği bölgeyi -askeri yığınak yaparak- Osmanlı-Rus sınırında önemli bir askeri merkez hâline getirdi⁴⁴. Rusların bölgede oluşturdukları bu askeri birliklerden çok sayıda firar olayının yaşandığı ve buralardan firar eden askerlerin hudut karakolları ile askeri birliklere sığındıkları görülmektedir.

Osmanlı Devletine Sığınan Rus Firari Askeri Mülteciler

Çeşitli sebeplerle Rus ordusunda ağırlıklı olarak 19. yüzyıldan itibaren görülen firar olayları, Osmanlı Devleti'nce kabul görmeleri ile farklı bir boyut kazandı. Osmanlı kayıtlarında "*Rus mülteciler*" şeklinde değerlendirilen bu firari askerlere karşı devletin tavrı, "*şan-ı devlet gereği*" genellikle himayeden yana olmuştur. Ayrıca devlet makamlarınca memlekete yabancı olan bu kişilerin geçim sıkıntısı başta olmak üzere herhangi bir sıkıntıya düşmeleri asla istenmediği için gerekli önlemlerin alınması konusunda ilgili kişiler uyarılmıştır. İltica eden askerlerin Rus konsolosluklarınca zorla tutuklanarak iade edilmesi ihtimaline karşılık da, bunların konsoloslukların bulunmadığı yerlere sevki uygun bulunmuştur.

Daha çok Erzurum, Trabzon, Giresun gibi sınıra yakın hudut komutanlıklarına, Ereğli gibi Rus filosunun deniz bağlantısı olan yerler ile İstanbul'a çok sayıda Rus askeri firar etmiştir⁴⁵. Askerlerin bir kısmı silahsız bir kısmı da silahlı olarak firar etmiş ve iltica talebinde bulunmuşlardır. Yapılan yazışmalarda, askerlerin silahsız ya da silahlı oldukları özellikle belirtildiği gibi, bir güvenlik önlemi olarak silahlı olanların silahlarının alındığı anlaşılmaktadır.

⁴⁴ Serbest-Demirci, a.g.m., s. 2715, 2727.

⁴⁵ Firar ve iltica eden kişiler arasında sadece askerler bulunmuyordu. Erzurum Vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda, Petersburg, Tiflis ve Novgorod ahâlisinden olup 16-17 yaşlarındaki 3 gencin Karakilise'ye iltica ettikleri bildiriliyordu (CDA. DH. SYS. 4/5 (52-53), 18 Ekim 1911). Ayrıca Rus tebaasından olup Yalta'ya bağlı Otarcık karyesinden firar ile Trabzon'a gelerek iltica eden Ahmet bin Abdürafi adındaki bir çocuk, müracaatı üzerine mekteplerden birine kayıt edilmesi için İstanbul'a gönderilmiştir. Zeki ve tahsile müsait görülen bu çocuğun leylî mekteplerden birine kaydının uygun olacağı Trabzon Vilayetinden gönderilen bir yazı ile bildirilmiş, bunun üzerine Dâhiliye Nezareti Maliye Nezaretinden gereğinin yapılmasını istemiştir (CDA. DH. SYS. 4/5 (59), 13 Kasım 1911).

Örneğin Rusya'nın Sarıkamış'ta bulunan 155. Alayı efradından Çariko Kaçıkof'un silahsız olarak hudut bölüğüne gelerek teslim olduğu belirtilirken⁴⁶, yine Rusya'nın hudut bölüğü efradından bir neferin de silah ve on beş adet fişegiyle iltica ettiği bilgisi veriliyordu⁴⁷.

Önce sorguları yapılan bu askerlerin verdikleri ifadelerden kendilerine, ismi, doğum yeri, babasının mesleği ile diğer aile üyelerinin durumları, eğitimi ve neden firar ettiklerine dair sorular sorulduğu anlaşılmaktadır⁴⁸.

Sorguları tamamlandıktan sonra firar ettikleri bölgelerin yerel idaresine teslim edilen askerlerle ilgili iltica kabul muameleleri yapılıyordu. Bu muamelelerde gönüllülük esas alınıyordu. Konuyla ilgili Erzurum Vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda, Muson Müfrezesine iltica eden yirmi üç neferin Rus ordusuna geri dönmek istemedikleri, bunları ikna için gelecek olan Rus kıtaatı kumandanının başarılı olması durumunda, müfrezedeki Osmanlı askerlerinin kendilerine sınıra kadar refakat etmesi konusunda nasıl bir muamele yapılması gerektiği sorulmuştu. Buna karşılık Nezaretten gelen cevabi yazıda, görevli Rus kumandana hürmet gösterilmesi ve kararlarına muhalefet edilmemesi, kumandanın maiyetinde asker bulunursa bunların silahsız kabulü, iltica suretiyle Osmanlı'ya sığınan bu askerler hakkında cebir ve şiddete meydan verilmemesi, kendi arzuları ile dönmeyi kabul ettikleri takdirde engel olunmaması ve Osmanlı müfrezesinin sınıra kadar refakatine gerek olmadığı belirtiliyordu⁴⁹. Yine Trabzon Vilayetinden gönderilen yazıda, Rusya'nın Kars ordusuna mensup 154. Piyade Alayı 2. Tabur askerlerinden üç neferin firar ederek Hopa'daki Osmanlı tabur merkezine geldikleri ve iltica etmek isteyen bu kişiler hakkında kabul muamelelerinin yapılması için yerel idareye teslim edildikleri, içlerinden Türkçe konuşabilen birinden firar sebeplerinin öğrenilmesi istenmiştir. Bununla birlikte bu askerler, İslamiyet'i kabul ile iltica ve ebet müddet Osmanlı himayesini girmek istediklerini beyan etmişlerdir⁵⁰. Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti, kendisine iltica yoluyla firar eden askerleri kabul etmekle birlikte, bu durumun iki devlet arasında sorun teşkil etmesine engel olmak için bunların kendi arzularıyla sığınma talebinde bulduklarını da beyan etmelerini istemiştir.

Rus memurların firar ve iltica eden askerleri geri götürmek için ikna etmeye çalıştıkları görülmektedir. Osmanlı Devleti bu duruma engel olmak için gelen mültecilere devlete yakışır şekilde iyi davranılmasını istemekle birlikte, devletlerarası ilişkileri de dikkate alarak ilgili Rus memurlarına her türlü yardım

⁴⁶ CDA. DH. SYS. 4/5 (29), 18 Eylül 1911.

⁴⁷ CDA. DH. SYS. 4/5 (69), 18 Kasım 1911.

⁴⁸ Birkaç örnek için bkz. CDA. DH. SYS. 4/5 (85-87).

⁴⁹ CDA. DH. SYS. 4/5 (5), 18 Temmuz 1911.

⁵⁰ CDA. DH. SYS. 4/5 (8), 4 Haziran 1911.

ve kolaylığın gösterilmesi gerektiğini belirtiyordu⁵¹. Nitekim zaman zaman bu ikna çalışmaları başarılı oluyor, iltica eden askerler Rusya'ya iade ediliyordu. Erzurum Vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda, gelen mültecilerden birinin Rus konsolosluğu tarafından kandırıldığı ve iadesinin sağladığını bildiriyordu. Vilayet ayrıca mültecilerin Rus yetkililer tarafından gerek ikna yoluyla gerek zorla tutuklanarak götürülebileceğinden bahisle bunlarla ilgili biran önce gerekli önlemlerin alınmasını istiyordu⁵².

Firar eden askerlerle ilgi kabul muamelelerinin biran önce tamamlanması için gerek hudut komutanlığı gerek yerel idareler, işlemlerin hızlandırılmasını istiyordu. Rusya Hudut Komutanlığı, 1 Temmuz 1911 tarihli tezkeresinde bu durumu açıkça ifade ediyor ve doğabilecek sıkıntılara dikkat çekiyordu. Komutanlık, askerlerin Osmanlı Devleti'ne bu derece ilgi göstermeleri hoş gitse bile mültecilerin merkez vilayete geldikten sonra kabul muamelelerinin günlerce uzaması, kendilerinin avare dolaşmaları ve burada harçlıklarının bitmesi sebebiyle sefaletе düştüklerini belirtiyor, bu durumun ise büyük bir ümitle gelmiş olan askerlerin kalplerinde pişmanlık uyandırabileceğini ifade ediyordu. Komutanlık ayrıca çalışkan ve çoğunluğu sanat sahibi olan bu kişilerin muamele işlemleri ne kadar hızlandırılırsa o kadar çabuk iş bulup geçimlerini sağlayacaklarını, aksi takdirde sefaletе düşüp duydukları pişmanlıkla geri dönmek istemelerinin devletin şerefi namına hanel getireceğini, böyle bir duruma mahal vermemek için bir an önce gerekenin yapılmasını istiyordu⁵³. Firar eden askerlerin en fazla bulunduğu yerlerden biri olan Erzurum Vilayeti de bu konudaki sıkıntılarını sıklıkla dile getiriyordu. Vilayet, hudut komutanlığından iki Rus neferinin daha geldiğinin haber alındığını bildiriyor, ihtida işlemlerinin tamamlanması için üç defa konsoloshaneye tezkere yazmak gerektiğini belirtiliyordu⁵⁴.

Vilayetlerin firari askerlerle ilgili yaşadıkları en büyük problemlerden biri şüphesiz ki, bunların iskân, iâşe ve diğer masraflarının temini noktasında ortaya çıkıyordu. Bu bağlamda kabul işlemlerinin kısa bir sürede halledilmesinden yana olan ve merkezden sürekli tahsisat yardımı isteyen vilayetlerin isteklerinin ise başlangıçta olumlu karşılanmadığı görülmektedir. Dâhiliye Nezaretinden Erzurum Vilayetine gönderilen yazıda, ihtida işlemlerinin ertelenmemesi istendiği gibi mülteci sayısının artmadığı sürece tahsisat gönderilemeyeceği de belirtiliyordu⁵⁵. Nezaret, askerlerin masraflarının buldukları bölgenin yerel idarelerince karşılanmasını istiyordu. Bu durumda askerlerin kaldığı süre içinde ihtiyaçları söz konusu yerlerin belediye bütçelerinden karşılanıyordu. Ancak

⁵¹ CDA. DH. SYS. 4/5 (1); (3/2), 25 Temmuz 1911.

⁵² CDA. DH. SYS. 4/5 (32), 26 Eylül 1911.

⁵³ CDA. DH. SYS. 4/5 (2).

⁵⁴ CDA. DH. SYS. 4/5 (13), 27 Temmuz 1911.

⁵⁵ CDA. DH. SYS. 4/5 (12), 2 Ağustos 1911.

gerek Erzurum gerek Trabzon belediyelerinin bütçelerinde kendi bölgelerinin ihtiyaçlarını karşılayacak dahi para bulunmuyordu. Her iki vilayette bu sıkıntılarını Dâhiliye Nezaretine bildiriyorlar, gerekli çözümün bulunmasını istiyorlardı⁵⁶.

Erzurum Valisinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda, Rus mültecilerin işlerine imkân bulunmadığı gibi her birine kisve bahası⁵⁷ olarak verilen 150⁷şer kuruşa karşılık belediyenin bu gibi masrafları ödemeye gücü olmadığından, yüzlerce nüfus iltica ederse geçimlerini sağlamanın mümkün olmadığı belirtiliyordu⁵⁸. Trabzon Vali Vekili Osman, Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazısında aynı durumdan şikâyet ediyor, daha önce gelen dört nefer Rus askerinden başka üç neferin daha geldiğini ve ihtimal ki başkalarının da geleceğini, ancak Trabzon Belediyesinin bütçesi uygun olmadığından bunların işlerinde sıkıntı çekildiğini bildiriyor, bir an önce konuyla ilgilenilmesini istiyordu⁵⁹.

İltica eden askerlerin her birine kisve bahası dışında bir de günde 10 kuruş verilmekteydi⁶⁰. Vilayet belediyelerinin uzun süre bu yükü kaldıramayacakları ortadaydı. Ancak firari askerlerle ilgili bundan sonrasında nasıl bir tutum sergileneceği konusunda da bir netlik yoktu. Trabzon Vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda bu duruma bir kez daha dikkat çekilmiş, uzun süre bunların geçimlerinin sağlanamayacağı bildirilerek, rençberliğe ilgi duyan bu askerlerin nereye sevk edileceği ve haklarında ne gibi muamele yapılacağı sorulmuştur⁶¹.

Şüphesiz ki bunların sevklerini gerektiren bir diğer husus da sığındıkları bölgelerin Rus hudut sınırına yakın yerler olmasıydı. Firari askerlerin iadesini devletlerarası hukuka aykırı bulan Osmanlı Devleti, bunların sınıra yakın ve Rus konsolosluklarının bulunduğu yerlerde iskân edilmesini istemiyordu. Rusya konsoloshanesinin bunları tutuklayarak, memleketlerine geri götürmek istemesi veya askerlerin casus olma ihtimaline karşılık “*casusluğa gayri müsait mahallere ertelenmeden sevkleri*” isteniyordu. Bu durum, askerlerin iltica ettiği vilayetler tarafından da dile getiriliyor, söz konusu kişilerin Rus hudut sınırına yakın bölgelerde bulunmasının doğuracağı sıkıntılara dikkat çekiliyordu. Bu bağlamda

⁵⁶ CDA. DH. SYS. 4/5 (3-13-15).

⁵⁷ Kisve bahası, İslam’a geçmiş ya da geçme durumunda olan kişiye adet ve kanun gereği temin etmek zorunda olduğu yeni elbise için verilen paradır (Nikolay Antov, “Kisve Bahası Arzuhalleri: Osmanlı Döneminde Balkanlarda İslamlaşma Sürecine Dair Bir Kaynak”, *Kebikeç*, Dosya: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Devlet Toplum Kimlik Üzerine Yazılar, Sayı 10, Ankara 2000, s. 90.

⁵⁸ CDA. DH. SYS. 4/5 (3), 3 Temmuz 1911.

⁵⁹ CDA. DH. SYS. 4/5 (16), 24 Ağustos 1911.

⁶⁰ CDA. DH. SYS. 4/5 (91), 28 Kasım 1911.

⁶¹ CDA. DH. SYS. 4/5 (15), 22 Ağustos 1911.

Trabzon Valisi Süleyman Nazif tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda, çeşitli tarihlerde gelen on bir firarı şahsın sefil bir halde dolaştıkları, hatta geçimlerini sağlamak için dilencilik yaptıkları belirtiyor, çoğunluğu bir sanat sahibi olan bu kişilerin debbağhanede çalışan işçiler arasına dâhil edilerek gelir temin etmelerine yardımcı olunmuşsa da hududa yakın vilayetlerde istihdamlarının uygun olamayacağı söyleniyordu. Vali Nazif ayrıca, geçimlerini sağlayacak yerlere sevk edilinceye kadar bölgeden hemen uzaklaştırmak adına İstanbul'a gönderilmeleri teklifinde bulunuyordu⁶².

Nitekim bu durum kurumlar arası yazışmalara da sebep olmuş, Sadarettin Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazı ile mülteci askerlerin sınıra yakın yerlerde bulunmalarının sakıncalı olduğu belirtilmiş, hem huduttan uzak hem de geçimlerini daha rahat sağlayacakları yerlere sevkleri uygun görülerek, o vakte kadar da belediyelerin yardımlarına devam etmesi istenmiştir⁶³.

Sadarettin, firarı askerlerin iskân, iâşe ve sevk masraflarının yerel yönetimlerce karşılanması isteğine rağmen, vilayetlerden para istenmeye devam edildiği görülmektedir. Bu bağlamda Erzurum'dan gelen yazıda, çoğunluğu sanat sahibi olan ve çalışmak için İstanbul'a gitmek isteyen on beş kişinin⁶⁴ her birine elbise ve ayakkabı için 120, yük taşıyacak hayvanlar için 114, vapur ücreti için 50, sandal için 10, İstanbul'a gidinceye kadar yolda yemek ve kalacakları han parası için 30 kuruş ki, kişi başı 324 kuruş, toplamda ise 4860 kuruşa ihtiyaç duyulduğu belirtiliyordu. Ayrıca burada buldukları süre içinde 350 kuruş masraf yapıldığı, bundan sonra kalacakları süre için de günlük 33 kuruş 30 paraya lüzum görüldüğü söylenmiştir⁶⁵. Ancak gelen bu talep de aynı şekilde cevap bulmuş, sevk masraflarının mahallince karşılanması ve gönderilecekleri yerlerde uygun bir iş bulunarak geçimlerini temin etmeleri istenmiştir⁶⁶.

⁶² CDA. DH. SYS. 4/5 (49), 7 Kasım 1911.

⁶³ CDA. DH. SYS. 4/5 (22), 4 Eylül 1911.

⁶⁴ Rusya kıtaatının Sarıkamış civarında yaptığı manevra esnasında Derinköy Alayından 30 nefer firar ederek Karaargan yakınlarında hududu geçip Kötek Karakoluna uğramışlar, bunlardan 15 nefer ise Erzurum'a gitmiştir (CDA. DH. SYS. 4/5 (22), 18 Eylül 1911).

⁶⁵ CDA. DH. SYS. 4/5 (31), 20 Eylül 1911. Sadarettin gelen bu cevap, vilayetlerle sürekli yazışmalarını devam ettiren Dâhiliye Nezaretinin itirazına sebep olmuş, mahalli ihtiyaçları karşılama noktasında dahi yeterli bulunmayan belediyelerin sevk ve iâşe masraflarını karşılamasının mümkün olmadığı, ayrıca bu masraflar için Nezaret bünyesinde bir karşılık bulunmadığından söz konusu masrafların masarif-i gayri melhuza tertibinden ödenmesi, bu mümkün olmadığı takdirde Maliye Nezaretince diğer bir karşılık bulunmasının zaruri ve mültecilerin orada alıkonulmalarının siyaseten mahzurlu olduğunun vilayetlerden bildirilmesiyle mülteciler için gerekli tahsisatın gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir (CDA. DH. SYS. 4/5 (33), 9 Ekim 1911).

⁶⁶ CDA. DH. SYS. 4/5 (34), 2 Ekim 1911.

Başlangıçta münferiden veya az sayıda görülen iltica yoluyla askeri firar olayları giderek arttı. Bu durumun bir taraftan yerel belediyelerin bütçelerini artık iyiden iyiye zorlayacağı, üstelik Rusya'nın dikkatini çekeceği de muhakkaktı. Erzurum Valisi Celal Bey Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazısında bu duruma vurgu yapıyor, hudut komutanlığından gelen bilgiler ve daha önce firar eden kişilerin ifadesinden birçok Rus askerinin iltica edeceklerini beyan ile haklarında ne gibi muamele yapılması gerektiğini soruyordu. Celal Bey ayrıca yüzlerce askerin iltica suretiyle gelmelerinin Rusya Devletince hoş karşılanmayacağı gibi münferiden gelen kişiler hakkında yapılan muamelenin bunlara da uygulanmasının zor olacağından böyle bir durumda ne yapılması gerektiği konusunda merkezden bilgi istiyordu⁶⁷.

Böylece gerek gelenlerin sayısının artması ve yerel idarelerin bütçelerinin uygun olamaması gerek bunların biran önce Rus sınırlarından uzak iç bölgelere gönderilmesi zorunluluğu devleti harekete geçirdi. Öncelikle bunların kaldıkları süre boyunca harcanılan, sonrasında ise sevkleri için gerekli olan tahsisatı sağlamak adına vilayetlerin talepleri dikkate alındı. Söz konusu firari askerlerin iskân, iâşe ve geçimleri için bütçelerinde karşılık olmadığını söyleyen Erzurum Valisi Celal Bey, belediyelerin de yardım edebilecek durumda olmadıklarını belirterek bir miktar tahsisat gönderilmesini istiyordu⁶⁸. Benzer istekler Trabzon Vilayetince de tekrar ettiğinden duruma acil bir çözüm bulmak isteyen devlet, öncelikle bunlar için gerekli tahsisatın nereden sağlanacağını belirlemeye çalıştı. Bu meblağın muhacirin tahsisatından ödenmesi düşünüldü. Ancak asker firarisi olmaları nedeniyle muhacir hakkıyla kabul ve iskânları için muhacir talimatnamesi uygun değildi. Maliye Nezareti Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazısında, "*muhacirin tertibinin memleketlerinden alakalarını kesip maaile memalik-i Osmaniye'ye hicret eden abali-yi İslamiyeye mahsus olduğundan*" münferiden Rusya'dan gelen ve Müslüman olmayan kişiler muhacir olarak kabul edilemeyeceğinden, bu tertipten para ödenmesinin mümkün olmadığını söyledi. Ayrıca Nezaret, zaten muhacirin tahsisatında para kalmadığını da belirterek, söz konusu paranın "*masarif-i gayri melbuza*" tertibinden ödenmesini, bu olmadığı takdirde hazinece bir karşılık tedarikinin zaruri bulunduğunu dile getirdi⁶⁹. Konuyla ilgili Sadareti de bilgilendiren ve görüş isteyen Maliye Nezaretinin bu önerisi Sadaret tarafından da uygun bulunmuş ve Rus mülteci askerler için gerekli paranın bu tertipten ödenmesine karar verilmiştir.

Rus mülteci askerler için gerekli paranın hangi tertipten ödeneceğine dair karar verilmesinin ardından mümkün olduğunca kısa sürede bunların nerelere sevk edileceği hususu gündeme gelmiştir. Daha çok sınırdan uzak iç bölgelere ve özellikle Rus Konsolosluğunun bulunmadığı yerlere sevkleri uygun görülen

⁶⁷ CDA. DH. SYS. 4/5 (4), 19 Temmuz 1911.

⁶⁸ CDA. DH. SYS. 4/5 (13), 27 Temmuz 1911.

⁶⁹ CDA. DH. SYS. 4/5 (38), 11 Ekim 1911.

firari askerlerden Erzurum'a gelenlerin Sivas'a, Trabzon'a gelenlerin ise Ankara'ya gönderilmelerine karar verilmiştir. Buralara gönderilenlerin çiftçilerin yanında yanaşmalık suretiyle veya kendi çalışmalarıyla geçimlerini temin edebilecekleri düşünülmüştür⁷⁰. Bu hususta harekete geçen Dâhiliye Nezareti, her iki vilayetle de yazışmalar yaparak, mültecilerin sevk masraflarının bildirilmesini istemiştir.

Erzurum'daki on beş firari asker için, bunlardan dördü kendi imkânlarıyla gitmiş olduklarından, geri kalan on bir kişinin burada kaldıkları süre de hesaplanarak toplam 5836 kuruş ödeme yapıldı⁷¹. Trabzon'dan gelen yazıda, mültecilerin sayısının günden güne arttığı belirtiliyor, Trabzon'dan Ankara'ya kadar sevk masraflarına ve iaşelerine karşılık olmak üzere şimdilik 10 bin kuruşluk havalenamenin acilen gönderilmesi isteniyordu⁷². Vilayetin isteğine rağmen Nezaretçe bu meblağ çok bulunmuş, şimdiye kadar kaç kişinin iltica ettiği ve her biri için ne kadar para harcandığı sorulmuştur⁷³. Bunun üzerine Vali Süleyman Nazif tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen 23 Kasım 1911 tarihli cevapta, Trabzon'da bugün itibarıyla on iki nefer Rus mültecisinin mevcut olup bunların Ankara'ya gönderilmeleri için Trabzon'dan Samsun'a kadar vapur ve kayık ücretleri için 280, Samsun'dan Sivas'a araba ücreti 800 ve Sivas'tan Ankara'ya kadar 800, zaruri masrafları için günlük 5 kuruştan 14 günlük için 840, hareket günlerine kadar 1000 ve Samsun'a kadar yanlarına verilecek bir nefer jandarmanın gidiş geliş harcırah ve zaruri masrafları için 65 kuruş ki toplam 3785 kuruşun tahmin edildiği belirtilmiştir. 10 bin kuruşun ise gerek bunların gerek gelmesi beklenen mültecilerin sevkleri ve zaruri ihtiyaçlarına karşılık olmak üzere bir ihtiyat tedbiri olarak istenildiği ifade ediliyordu⁷⁴. Görüldüğü gibi sevk edilecek askeri mültecilerin yanlarında onlara refakat etmesi için jandarmalar da görevlendiriliyordu. Ayrıca sadece orada bulunan mülteciler için değil, gelmesi muhtemel olanlar için de tahsisat talep edilmesi, sayılarının artacağına da göstergesiydi.

Firari askerlerin sayısı arttıkça Erzurum'dan yeniden para talebinde bulunuldu. Erzurum'dan gönderilen yazıda, Erzurum'da bulunan üç mülteci ile bunlara yolda katılacak olan iki nefer mültecinin Erzincan yoluyla Sivas'a kadar sevk masrafı için 1803 ve daha önce üç mülteci için yalnız sevk masrafı olmak üzere belediyeden sarf edilen 165 kuruş olmak üzere toplam 1868 kuruşa ihtiyaç bulunduğuna ifade ediliyordu⁷⁵.

⁷⁰ CDA. DH. SYS. 4/5 (49/2), 8 Kasım 1911.

⁷¹ CDA. DH. SYS. 4/5 (54), 18 Kasım 1911.

⁷² CDA. DH. SYS. 4/5 (63), 13 Kasım 1911.

⁷³ CDA. DH. SYS. 4/5 (68), 20 Kasım 1911.

⁷⁴ CDA. DH. SYS. 4/5 (81), 23 Kasım 1911.

⁷⁵ CDA. DH. SYS. 4/5 (82), 19 Kasım 1911.

Her iki vilayetin isteklerini dikkate alan ve Sadaretle⁷⁶ de konuyu istişare eden Dâhiliye Nezareti, Trabzon Vilayetince mevcut askerlerin masrafları için gerekli görülen 3785 ve Erzurum Vilayeti için de 1865 kuruş olmak üzere toplam 5650 kuruşun havale edileceğini bildirmiştir⁷⁷. Erzurum ve Trabzon'dan sevk edilecek kişiler için gerekli olan paranın temini ve gönderilmesi, Meclis-i Vükelanın 27 Kasım 1911 tarihli toplantısında görüşülmüş, burada alınan karara binaen, her iki vilayetçe istenilen toplam 5650 kuruşun masarif-i gayri melhuza tertibinden acilen vilayetlerin defterdarlıklarına gönderilmesi hususunda Maliye Nezaretine emir verildiği bildirilmiştir⁷⁸. Bu arada Erzurum Vilayeti, gelenlerin sayısını ve gönderilecek tahsisatı da dikkate alarak, bunları öncelikle Rus Konsolosluğu bulunmayan Bayburt'a sevk etmeye başlamıştır. Mültecilerin masrafları için her birine günde 10 kuruş verildiğini belirten vilayet, bu durumun Bayburt idaresini de sıkıntıya soktuğunu, bunları orada uzun süre ikamet ettirmek mümkün olmadığından, gerekli tahsisatın acilen gönderilmesi isteğini yinelemiştir⁷⁹.

Beklenen tahsisatın zaman zaman gecikmesi vilayetleri harekete geçirmiş, Dâhiliye Nezareti nezdinde yaptıkları yazışmaları bir süre daha devam etmiştir⁸⁰. Rusya mültecilerinin Ankara'ya sevkini için gerekli havalenamenin henüz gelmediğini belirten Trabzon Valisi Süleyman Nazif, gelenlerin sayısının arttığını ve gönderilecek paranın burada buldukları müddetçe yapılan masrafı dahi karşılamayacağını söylüyordu. *"10-15 kadar şahsın iki haftadır maiyetlerini belediye temin etmekte idi. Bundan böyle gerek mevcut gerek gelecek olan eşhasa para sarf edilemeyeceği de belediye riyasetinden ifade olunuyor. Binaenaleyh havale-i matlubenin ödenmesinin hızlandırılması gerekmektedir. Eşhas-ı merkezenin gönderilecekleri mahallerde dahi sefaletle maruz kalacakları ve vücudlarından istifade edilmeyeceğini"* belirten vali, gerekenin Nezaretçe yapılmasını istiyordu⁸¹. Bunun üzerine Nezaret, Maliye Nezareti ile yaptığı görüşmeler neticesinde her iki vilayetin defterdarlıklarına istenilen paranın gönderildiği bilgisini verdi⁸².

Gönderilen tahsisatla birlikte mültecilerin sevkine başlanmış, Nezaret daha önce de belirtildiği gibi istenilen paranın havalesiyle birlikte Erzurum'daki mültecilerin Sivas'a, sevklerini istemiştir⁸³. Ancak vilayetin, mültecilerin sevk masrafları için kullandığı bu para kısa sürede bitmiştir. Üstelik peyderpey yine iltica yoluyla Rusya'dan gelenlerin sayıları artarak devam ediyordu. Vilayet, Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazısında, bu durumdan şikâyet ediyor, kendi

⁷⁶ CDA. DH. SYS. 4/5 (79, 83), 27, 29 Kasım 1911.

⁷⁷ CDA. DH. SYS. 4/5 (84), 6 Aralık 1911.

⁷⁸ CDA. MV. 159/36.

⁷⁹ CDA. DH. SYS. 4/5 (56-57-91).

⁸⁰ CDA. DH. SYS. 4/5 (97-98), 12 Aralık 1911.

⁸¹ CDA. DH. SYS. 4/5 (92), 29 Kasım 1911.

⁸² CDA. DH. SYS. 4/5 (96), 17 Aralık 1911.

⁸³ CDA. DH. SYS. 4/5 (50), 9 Kasım 1911; DH. SYS. 4/5 (103), 28 Aralık 1911.

ihtiyaç ve masraflarını dahi karşılayamayan belediye gelirleriyle mültecilerin geçim ve sevkیاتlarının mümkün olmadığını söylüyordu. Ayrıca ya gerektiğinde sarf edilmek üzere uygun miktarda bir meblağın tahsisini ya da mültecilerin kabul edilmemesini istiyordu⁸⁴. Devletin gelen mültecilere kapısını kapatmayacağı muhakkaktı. Dolayısıyla vilayet, *“bunların daha önce takdir edilen masrafı gün geçtikçe artmak suretiyle verilen tahsisatla temin edilemeyeceğini”* belirterek, Nezaretten yeniden para talebinde bulunmuştur⁸⁵. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti vilayetten, daha sonra iltica edenlerin sayısını, ihtiyaç ve sevkleri için ne kadar paraya ihtiyaç bulunduğunun acilen bildirilmesini istemiştir⁸⁶. Vilayet, daha sonra gelen on iki Rus mülteci askerinin masrafları için 5900 kuruşluk havalename isteğinde bulunmuş, bu durum pek çok yazışmaya sebep olmuş⁸⁷, sonuç olarak Maliye Nezareti istenilen parayı Erzurum Defterdarlığına göndermiştir⁸⁸.

Aynı tarihlerde Trabzon’da bulunan ve Samsun üzerinden Ankara’ya gönderilecek firari askerlerin sevklerine başlanmış, on üç mülteci yola çıkarılmıştı. Bununla birlikte Trabzon Vilayeti de mültecilerin masrafları için daha önce gönderilen paranın yeterli olmadığından şikâyetle yeniden para talebinde bulunmuştur. Trabzon Valisi Süleyman Nazif Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazısında, havale edilen para ile mültecilerin Ankara’ya sevk edildiklerini belirtmekle birlikte, burada buldukları müddetçe işleri için belediyeden sarf edilen 1050 kuruşun karşılığı bulunmadığından, söz konusu meblağın vilayete gönderilmesini istemiştir⁸⁹.

Trabzon Vilayetinin bu isteğine binaen mültecilerin gönderildiği Ankara Vilayetinin durumu da pek iç açıcı değildi. Nitekim sadece Trabzon’dan gelen mülteciler değil, kısa bir süre sonra Dâhiliye Nezaretinin emriyle Erzurum’a gelen mülteciler de Samsun üzerinden Ankara’ya gönderilmeye başlandı. Ancak vilayet, Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazısında, mültecilerin sayısı artmakla birlikte, bunların kendilerini idare ve geçimlerini temin edebilecek bir iş bulamamaları sefaletle düştüklerini belirtiyor, hatta bunlardan bir kısmının ihtiyaçlarını karşılamak için suçlara karıştığını bildiriliyordu. Vilayet, bunların sefalet ve perişanlığa düşmelerine engel olmak ve kolayca iş bulup geçimlerini sağlayabilecekleri farklı bir yere gönderilmelerini istiyordu⁹⁰. Bu teklif Dâhiliye Nezaretince de uygun bulunmuş, Ankara’ya gönderilen Rus mültecilerin daha rahat iş bulabilecekleri Konya’ya gönderilmesine karar verilmiştir. Eskişehir üzerinden Konya’ya gönderilecek mültecilerin masraflarının karşılanması da yine

⁸⁴ CDA. DH. SYS. 4/5 (64), 12 Kasım 1911.

⁸⁵ CDA. DH. SYS. 4/5 (104), 25 Aralık 1911.

⁸⁶ CDA. DH. SYS. 4/5 (62), 15 Kasım 1911.

⁸⁷ CDA. DH. SYS. 4/5 (121-122-125-126).

⁸⁸ CDA. DH. SYS. 4/5 (124), 13 Şubat 1912.

⁸⁹ CDA. DH. SYS. 4/5 (109), 4 Ocak 1912.

⁹⁰ CDA. DH. SYS. 4/5 (100), 17 Aralık 1911.

sorun teşkil etmiş, Nezaret, ilk etapta acilen çözüm bulmak üzere daha önce sevk masrafları için Trabzon'a gönderilen 3785 kuruştan artan para olduğu takdirde Ankara Belediyesine yardım maksadıyla gönderilmesini istemiştir⁹¹. Ancak öncesinde de ifade edildiği gibi Trabzon Vilayetine sevk masrafı olarak gönderilen para yeterli gelmemiş, hatta vilayet orada kaldıkları sürede mültecilerin yaşeleri için belediye bütçesinden harcanan 1050 kuruşun gönderilmesini istemiştir. Ankara Valisi Reşid Bey Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazısında bu durumdan bahsetmiş, Trabzon Vilayeti ile gerçekleştirilen muhabere ile oraya gönderilen paranın tamamının harcılandığını ve Ankara'ya gönderilmesinin mümkün olmadığını anlaşıldığını belirtmiştir. Bunun için de söz konusu mültecilerin Konya'ya sevkleri, yolculuk esnasında han ve yemek masrafları için 2300 kuruşa ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiş, belediyenin masrafları karşılamaya gücü olmadığından bunların burada daha fazla işsiz güçsüz sefil bir halde dolaşmalarına engel olmak adına paranın bir an önce gönderilmesini istemiştir⁹².

Ankara Vilayeti, bu tarihlerde sadece Rus değil, Bulgar hatta Karadağlı ve Sırp mülteci firarileri askerlerinin de sevk edildiği bir noktaydı. Dolayısıyla adeta bir mülteci barınağı haline gelen vilayetin bu kadar yükü kaldırılması zordu. Ankara Valisi Reşid Bey, daha önce Rus mülteciler için istenilen 2300 kuruşluk meblağın henüz gönderilmediğinden şikâyetle, ek olarak yedi nefer Bulgar mülteci için de ayrıca 1000 kuruşa ihtiyaç duyulduğunu belirterek, toplam 3300 kuruşun gönderilmesini istemiştir⁹³. Ancak söz konusu paranın gecikmesi vilayeti büyük bir sıkıntıya düşürmüştü, hariçten borç para bularak sevk işlemlerini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Nitekim paranın gönderilmemesi "*vilayet makamını borçlulara karşı bir vaz-ı mahcubiyette bırakmış olduğundan*" gerekli havalenamenin bir an önce yapılması istenilmiştir⁹⁴. Bu istek vilayet tarafından pek çok kez dile getirilmiş, Dâhiliye Nezareti ve Sadaret başta olmak üzere kurumlar arası yazışmalara sebep olmuş⁹⁵, sonuç olarak Meclis-i Vükelanın 18 Ocak 1912 tarihli kararı ile her iki vilayet için 3350 kuruş para gönderilmiştir⁹⁶.

Ankara'nın mülteciler için para talepleri bundan sonra da devam etti. Hatta Ankara Polis Müdüriyeti tarafından sevk edilecek mülteciler için bir masraf cetveli hazırlandı. Buna göre örneğin Konya'ya sevki gereken dört nefer asker için kişi başı 123,5 kuruştan toplam 494 ve zaruri masrafları 40 kuruş olmak üzere toplam 534 kuruşa ihtiyaç duyulduğu belirtiliyordu. Bununla birlikte daha önce de ifade edildiği gibi mülteciler jandarma refakatinde sevk ediliyordu. Bir nefer jandarmanın ulaşım ve zaruri masrafları ise toplam 235 kuruş olarak

⁹¹ CDA. DH. SYS. 4/5 (99/2), 19 Aralık 1911.

⁹² CDA. DH. SYS. 4/5 (110), 7 Ocak 1912.

⁹³ CDA. DH. SYS. 4/5 (116), 14 Ocak 1912.

⁹⁴ CDA. DH. SYS. 4/5 (130), 11 Şubat 1912.

⁹⁵ CDA. DH. SYS. 4/5 (117-118-119-120-129).

⁹⁶ CDA. MV. 161/5; CDA. DH. SYS. 4/5 (127/2), 11 Şubat 1912.

hesaplanmış, genel toplam olarak 769 kuruşluk bir masraf olduğu ortaya konulmuştur⁹⁷.

Konya'ya gönderilen Rus askerlere acilen bir iş bulunmaya çalışılsa da çok fakir ve muhtaç bir durumda bulunan bu kişiler için geçimlerini temin edinceye kadar yardım etmek amacıyla vilayetçe tahsisat talebinde bulunulmuştur⁹⁸. Ancak bu talep, Dâhiliye Nezaretince olumsuz karşılanmış, iş buluncaya kadar bu kişilerin masraflarının belediyece karşılanması uygun görülmüştür⁹⁹.

Fırar eden askerler arasında çok sayıda Müslüman Kazak Türk'ü de vardı. Rusya Hudut Komutanlığı 1 Temmuz 1911 tarihli tezkeresinde bu duruma dikkat çekiyor, “*şu sırada Rusya kıtaatı efradından Kazak şehirli Müslümanlardan bir takımının fırar ederek hükümet-i seniyeye namına iltica etmekte*” olduğunu belirtiyordu¹⁰⁰. Rus Kazaklarından yirmi üç nefer silahlarıyla hududu aşarak Bayezid'e bağlı Muson Müfrezesine iltica etmişlerdi¹⁰¹. Yine Rus kıtaatına mensup bir Kazak neferi 12. Taşlıçay hudut bölümü mıntkasında Adakent Müfrezesine, Karakurun'daki alaydan iki nefer silahlarıyla birlikte 9. Pasin Karakilisesi hudut bölümü merkezine, dört Kazak nefer ise Hopa mıntkasından hududu geçerek bölgedeki Osmanlı müfrezesine sığınmışlardı¹⁰².

Sınır birliklerine teslim olan ve Trabzon'da bulunan on iki Kazak asker vilayetçe İstanbul'a gönderilmişti. İstanbul Polis Müdüriyetinde bir süre bekletilen Kazak askerlerin de Konya'ya gönderilmesine karar verilmiştir. Dâhiliye Nezaretinden Konya Vilayetine gönderilen yazıda, on iki Rus Kazak askerinin, kendilerine refakat eden bir askeri memurla birlikte Konya'ya gönderildiği belirtiliyor, bunların şimendifer inşaatında veya kendilerine uygun bir işte istihdam edilerek geçimlerinin sağlanması isteniyordu. İş buluncaya kadar da ihtiyaçlarının belediye tarafından karşılanması gerektiği belirtiliyordu¹⁰³. Böylece Konya'ya gelen Kazakların bir kısmı şimendifer inşaatında çalışmaya başlarken, diğer kısmı da kendi meslekleriyle ilgili farklı işlerde istihdam edildi¹⁰⁴. Ancak gerek Türkçe bilmemeleri gerek kendilerinin bölgeye adapte olamamaları nedeniyle burada kalmak istemeyen askerler, İstanbul'a gönderilmelerini talep etmişlerdir. Bu durum karşısında ne yapacağını bilemeyen vilayet Dâhiliye Nezaretine başvurmuş, İstanbul'a gitmekte ısrar eden, hatta gönderilmezlerse kendilerinin gideceklerini belirten ve söz anlamayan Kazak askerleri ile ilgili yapılacak muamele sorulmuştur¹⁰⁵. Konya'da kalmak istemeyenler sadece

⁹⁷ CDA. DH. SYS. 4/5 (135).

⁹⁸ CDA. DH. SYS. 4/5 (153), 9 Mayıs 1912.

⁹⁹ CDA. DH. SYS. 4/5 (152), 16 Mayıs 1912.

¹⁰⁰ CDA. DH. SYS. 4/5 (2).

¹⁰¹ CDA. DH. SYS. 4/5 (5), 18 Temmuz 1911.

¹⁰² CDA. DH. SYS. 4/5 (148-149), 5-6 Mayıs 1912.

¹⁰³ CDA. DH. SYS. 4/5 (14), 4 Eylül 1911.

¹⁰⁴ CDA. DH. SYS. 4/5 (20), 18 Ağustos 1911.

¹⁰⁵ CDA. DH. SYS. 4/5 (19), 12 Eylül 1911.

Kazaklar Ruslar değildi. Erzurum'dan gönderilen iki Rus askeri de burada geçimlerini sağlamayacaklarını belirterek, maiyetlerini temin ve ticaret yapmak için İstanbul'a gönderilmelerini talep ediyorlardı¹⁰⁶. Bu istek Dâhiliye Nezaretince uygun bulunmuş, söz konusu kişilerin İstanbul'a gönderilmelerinde bir sakınca olmadığı belirtilmiştir¹⁰⁷.

Rus askerlerinin Konya'ya sevkleri bundan sonra da devam etti. Vilayet, bunların masrafları için pek çok kez Dâhiliye Nezaretinden tahsisat gönderilmesini istedi. Konya'daki asker sayısı giderek artınca, bir kısım Rus mültecilerinin farklı vilayetlere gönderildiği de görülmektedir. Örneğin Trabzon'a gelen ve Akdeniz Vapuruyla İstanbul'a gönderilen dördü asker, biri komiser muavini olmak üzere toplam beş Rus mülteci, İstanbul Polis Müdüriyetinin teklifiyle¹⁰⁸ ikamet ve uygun bir işte çalışmak üzere Aydın'a gönderildi¹⁰⁹. Yine İstanbul'a gelen yedi Rus mülteci askerin Bursa'ya gönderilerek burada iskân edilmeleri istendi¹¹⁰. Bursa'ya gönderilip burada geçimini sağlayamayacağını düşünen bazı askerler ise yeniden İstanbul'a dönmek istedi. Böyle bir istek İsa bin Şamil'den geldi. Jandarmalığa ya da askeriye kabulünü aksi halde daha rahat geçimini temin edebileceği İstanbul'a gönderilmesini isteyen bu kişi, Bursa'ya gönderilme sebebini ise anlayamadığını belirtiyordu. Firari mültecinin bu yöndeki istekleri vilayetçe merkeze iletilmiş ve nasıl bir muamele yapılması gerektiği sorulmuştur. İstanbul Emniyet Müdürlüğünden vilayete verilen cevapta, bu kişilerin sevkinde geçimlerini temin edebilmek üzere kabiliyetleri esas alınarak sevk edilecekleri yerlerin belirlendiği belirtilmiş, bunun yanı sıra özellikle bu askerlerin tutuklanıp zorla geri götürülme ihtimaline karşı Rus konsolosluklarının bulunmadığı yerlerin tercih edildiğinin altı bir kez daha çizilmiştir. Bu doğrultuda İsa bin Şamil'in isteğinin yerine getirilemeyeceği bilgisi verilmiştir¹¹¹. Böylece kayıtlardan, İstanbul'a dönmek isteyenlerin bu isteklerinin zaman zaman kabul edilirken, bazen de sakıncalı bulunduğu anlaşılmıştır.

Osmanlı Devleti, kendisine sığınan Rus askeri mültecilerini, tüm masraflarını karşılayarak Rus konsolosluğunun bulunmadığı uygun yerlere sevklerini gerçekleştirirken, bu dönemde bazı askerlerin ise konsolosluklara teslim edildiği görülmektedir. Bolu Mutasarrıflığından Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda, Ereğli Limanı'na gelen Rus filosu askerlerinden olup dışarıya çıkmak üzere zabıtalardan izin isteyen iki askerin, izin verilmeyince filoya geri dönmek üzere kendilerini denize atarak dışarı çıktıkları, ancak bu arada filo

¹⁰⁶ CDA. DH. SYS. 4/5 (185), 24 Ağustos 1912.

¹⁰⁷ CDA. DH. SYS. 4/5 (184), 27 Ağustos 1912.

¹⁰⁸ CDA. DH. SYS. 4/5 (73), 23 Kasım 1911.

¹⁰⁹ CDA. DH. SYS. 4/5 (72), 26 Kasım 1911.

¹¹⁰ CDA. DH. EUM. EMN. 6/26, 27 Haziran 1912.

¹¹¹ CDA. DH. EUM. EMN. 5/40, 22 Mayıs 1912.

hareket ettiği için Ereğli’de kaldıkları konusunda bilgi verilmişti¹¹². Bunun üzerine Hariciye Nezareti ile istişarede bulunan Dâhiliye Nezareti, bu iki asker hakkında nasıl bir muamele yapılması gerektiğini sormuş, sadece mülteci muamelesi yapılması ve başka bir işlem yapılmadan beklenilmesi gerektiği yönünde gelen görüşü, Bolu Mutasarrıflığına da bildirmiştir¹¹³. Jandarmaya teslim edilen şahısların durumunun ilgililere bildirilmesini isteyen Nezaret, karakolca ne muamele yapıldığını da sormuştur¹¹⁴. Haklarında mülteci muamelesi yapılması istenilmesine rağmen, Rus filosunun ayrılmasından üç gün sonra Heybeliada Vapuruyla İstanbul’a gönderilen ve deniz zabıtasınca Galata Jandarma Kumandanlığına teslim edilen iki şahıs, buradan da İstanbul Merkez Kumandanlığı Dairesine gönderilmiş, orada bir gece misafir edilerek Rusya Konsolosluğuna teslim edilmişlerdir¹¹⁵. Konsolosluğun Rusya’ya gönderdiği bu iki şahıs, kurumlar arası pek çok yazışmaya sebep olmuş, mülteci muamelesi yapılması istenilmesine rağmen neden Rusya’ya iade edildikleri sorulmuştur. İstanbul Polis Müdüriyetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen cevabi yazıda, kişilerin hüviyetlerini tayin edecek ellerinde resmi bir yazı bulunmadığından ve kendilerinin hükümet-i seniyyeye iltica etmek istediklerini anlatamadıklarından iade edildikleri açıklaması yapılmıştır¹¹⁶.

Rus askerlerinin firar ve ilticaları sonrasında da artarak devam etti. Trabzon’da Rusya hudut komiseri Binbaşı Ali Rıza Bey, hudutlardaki hareketliliğe dikkat çekiyor, yaşanan firar olayları hakkında bilgi veriyordu. Ali Rıza Bey, 28 Temmuz 1912 tarihli yazısında, Rusya’nın Oltu kasabasındaki hudut müfrezelerine mensup bir onbaşı ile dört neferin 5. Kalaboğazı hudut bölüğüne, Batum mıntikasındaki Borçka hudut bölüğünden iki neferin de 1. Hopa hudut bölüğüne iltica ettiklerini bildiriyor, bunların mahalli yönetime teslim edildiklerini söylüyordu¹¹⁷. Ali Rıza Bey, 31 Temmuz-1 Ağustos 1912 tarihli yazılarında ise Rusya’nın Narman hudut bölüğüne mensup bir neferin dün 5. Kalaboğazı hudut bölüğünün Alabalık Müfrezesine, Dağıstan süvari alayına mensup bir neferin de 2. Arhavi hudut bölüğüne iltica ettiğini haber veriyordu¹¹⁸.

Rus mültecilerin sayılarının artmasına paralel olarak devletin farklı uygulamalara gittiği görülmektedir. Nitekim iltica olaylarının çok görüldüğü gerek Trabzon gerek Erzurum vilayetleri, gelen askerlerin geçimlerinin temini noktasında yaşanan sıkıntıları dile getirdikleri gibi bunların sınırdan içeri

¹¹² CDA. DH. SYS. 4/5 (37), 9 Eylül 1911.

¹¹³ CDA. DH. SYS. 4/5 (35-36-), 8-9 Eylül 1911.

¹¹⁴ CDA. DH. SYS. 4/5 (45), 5 Kasım 1911.

¹¹⁵ CDA. DH. SYS. 4/5 (46), 23 Ekim 1911.

¹¹⁶ CDA. DH. SYS. 4/5 (106-107), 6-7 Ocak 1912.

¹¹⁷ CDA. DH. SYS. 4/5 (166), 30 Temmuz 1912.

¹¹⁸ CDA. DH. SYS. 4/5 (168-170).

alınmaması yönünde önerilerde de bulunuyorlardı. Ancak şüphesiz ki iltica etmiş bu kişilerin kabul edilmemesi, “şan-ı devlet gereği” olarak âlicenap Osmanlı'nın merhamet ve adaletine yakışmazdı. Bununla birlikte devlet, bir taraftan iltica eden askerlerin her türlü iâşe masraflarını üstlenirken, diğer taraftan sevk edildikleri yerlerde iş bulmaları ve geçimlerini temin etmeleri için de çalışıyordu. Bu durum, toprak kayıplarıyla sarsılan Osmanlı ekonomisi için büyük bir sorun teşkil ediyordu. Kaybettiği topraklardan ülkeye akın eden muhacirler, bir biri ardına devam eden savaşlar ve Balkanlarda eli kulağında çıkacak olan harbin ayak sesleri Osmanlı'nın sıkıntılarını daha da arttıracaktı.

Bu sıkıntılı süreç Osmanlı Devleti'nin mültecilere yaklaşımını da değiştirdi. Nitekim firari askerlerin iskân ve iâşeleri için devlet bütçesinden bir hayli para harcanmıştı. Bu duruma çözüm arayan ilgili kurumlar arasında pek çok yazışma yapıldı. Sadaretten, Hariciye Nezaretine gönderilen 12 Ağustos 1912 tarihli yazıda, bu durum dile getiriliyor, bir süredir Rusya'dan Erzurum ve Trabzon vilayetlerine iltica etmekte olan Rus askerlerinin iâşelerine çok fazla para harcandığı belirtiliyor, bu gibiler için yapılacak muamele hakkında görüş bildirilmesi isteniyordu. Bunun üzerine Nezaret, bir memleketten diğer memlekete firar eden askerin sadece kabulü ile ihtiyaten huduttan uzak mahallere sevki ile yetinildiğine ve geçimleri için hiçbir fedakârlıkta bulunulmadığına dikkat çekiyor, aynı şekilde Osmanlı Devleti'nin de bu gibileri uzak mahallere sevk etmekten başka bir muamele yapmasına gerek olmadığı belirtiliyordu¹¹⁹.

Hariciye Nezaretinin firari askerlerin sadece kabulü ve ihtiyaten uzak vilayetlere gönderilmesi dışında bir şey yapılmaması gerektiği yönünde görüşüne binaen Dâhiliye Nezareti ise bunların Rus sınırından uzak vilayetlere sevkleri ve iâşeleri için şimdiye kadar masraf-ı gayrı melhuza tertibinden hayli para sarf edilmiş olduğunu ifade etmekte birlikte farklı bir hususa da dikkat çekiyordu. Nezaret, “*Rus serserilerini memleketimizde celp etmek bir netice-yi muzıraya intaç edeceğinden bahisle bu gibilerin evvelce verilen karara uygun olarak huduttan uzak mahallere sevki için gerekli masraflardan zaruri olan meblağın sarfıyla yetinilmesini*”¹²⁰ istiyordu. Nezaretin, “*Rus serserileri*” ifadesi firar ve iltica eden Rus askerlerinin tamamını kapsamamakla birlikte içlerinde bu emsalde hareket edenler olduğunu gösteriyordu. Nitekim Osmanlı'ya sığınan firari askerler zaman zaman taşkınlıklar yapıyor, güvenliği tehdit edecek davranışlarda bulunuyorlardı. Böyle durumlarda bunların sınır dışına çıkarılmaları ve Rusya'ya iadeleri gündeme geliyordu. İstanbul'daki mekteplerden birinde tahsil görmek üzere Sohüm'dan Trabzon'a oradan da İstanbul'a firaren iltica eden Avusturya tebaasından olup Rus ordusunda görevli Nikolay ve yine Rus ordusundan Minallah bin Habibullah muamele işlemleri tamamlanıncaya kadar bir odaya

¹¹⁹ BEO 4077/305770. 28 Ağustos 1912.

¹²⁰ CDA. BEO 4072/305376, 12 Ağustos 1912.

yerleştirilmişlerdi. Bunlardan Minallah bin Habibullah gece geç saatlerde sarhoş olarak olay çıkarmış, kendisine müdahale eden polis memuru tarafından yakalanarak Ayasofya polis merkezine getirilmiş, buradaki sorgusu sırasında başındaki fesi tahkir ile yere atıp yanındaki bir Rus kasketini çıkararak başına örtmüş ve Osmanlı hükümeti aleyhinde ifadeler kullanmıştı. İstanbul Polis Müdüriyeti Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazısında konuyla ilgili bilgi vermiş, söz konusu şahsın bir kere de aklı başundayken ifadesinin alınmasının istenmesi üzerine yeniden sorgulandığını, kendisinin, Osmanlı topraklarında dindaşları arasında yaşamak ve bir mektebe girmek için buraya geldiğini ve zabıta memuruna hakaret ile Osmanlı Devleti aleyhinde tezahürata cüret etmediğini söylemiş ise de Müdüriyet, güven olmayacak Rus serserilerinden olduğu anlaşılan bu iki kişinin sınır dışı edilmesini istemiştir¹²¹. Müdüriyetin bu isteğine rağmen Nezaret, bunların sınır dışı edilmelerinin ve Rusya'ya iadelerinin uygun olmadığını belirtmiş, hükümetin bunların işesine bir mecburiyeti olmadığı gibi bundan sonra yardım etmekten vazgeçip kendi kendilerine geçimlerini temin etmedikleri ve bir daha bu şekilde davranırlarsa hudut dışına çıkarılacakları konusunda uyarılmaları ve ihtara uymadıkları takdirde haklarında gerekli muamelenin yapılmasını istemiştir¹²².

Devletin firari mültecilerle ilgili tavrı değişikliğinin bir diğer sebebi de Rusya'nın Osmanlı üzerindeki emellerine paralel olarak giderek artan casusluk faaliyetleridir. Osmanlı tarafına firar ve iltica eden Rus askerlerinin sayısının giderek artması, yetkililerin casusluk konusunda daha dikkatli davranılması yönünde tekrar tekrar uyarılmasına ve bazı önlemlerin alınmasına sebep olmuştur. Harbiye Nezaretinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen 5 Mayıs 1912 tarihli yazıda, "*ilticaya başlayan bu Rus askerlerinin casus olma ihtimali bulunduğundan ekseri bunlara ve gerek daha sonra iltica edecek olanlara karşı da ihtiyatkâr hareket olunması ve firarların herhalde havali-i hududiyeden uzak yerlere gönderilmeleri lüzumu bildirilmiş ve bu gibiler mahalli hükümetlere teslim edilmekle birlikte durum bu kere de Erzurum'da 9. ve Van'da 11. Kolordu Kumandanlıklarıyla Rusya hudut komiserliğine tebliğ edilmiş ve gereğinin yapılması*¹²³" istenmiştir. Hariciye Nezaretinden Dâhiliye Nezaretine yazılan yazıda ise Rusya'nın Ordu, Batum ve Narman mıntıkalarındaki Rus askerlerinden iltica edenlerin sayısının dikkat çekecek şekilde arttığı belirtiliyordu. Rusya Hudut Komiseri Ali Rıza Bey'in de firar olaylarının arttığına değinen bu konudaki değerlendirmelerine yer verilerek, mülteci Rus askerleri arasında orduyu tetkike memur zabıtlar bulunması ihtimaliyle dikkatli davranılması isteniyordu¹²⁴. Konuyla ilgili dikkat çekici bir başka yazı da Erzurum Vilayetinden gelmiştir. Hariciye Nezaretinin gönderdiği yazıdaki aynı ifadelere yer veren vilayet, ayrıca "*20 kadar zabıtın Anadolu-yu Şarki*

¹²¹ CDA. DH. SYS. 4/5 (95-102), 29 Kasım 1911-13 Aralık 1911.

¹²² CDA. DH. SYS. 4/5 (101), 20 Aralık 1911.

¹²³ CDA. DH. SYS. 4/5 (147).

¹²⁴ CDA. DH. SYS. 4/5 (165), 13 Ağustos 1912.

cibetlerine sevk ile icra-yı faaliyet ettirilmekte olduğuna” vurgu yaparak bu gibi kişilerin sınıra yakın bölgelerde bulundurulmalarının mahzurlu olduğunu ve acilen Rus konsoloshanelerinden uzak mahallere gönderilmeleri için yeniden tahsisat istiyordu¹²⁵. Rus hudut komutanı Ali Rıza Bey’in iltica olayları hakkında merkezi bilgilendirdiği yazıları da bu şüpheyi doğrular nitelikteydi. Bu dönemde gerek vilayet, gerek Rus hudut komutanlığı iltica olaylarının sayısının arttığına dikkat çekerken, firari askerler arasında şüpheli şahısların bulunması, daha temkinli davranılmasını gerektiriyordu. Nitekim 7. Kötek hudut bölüğünün Altunbulak Tepesi civarında tutuklanıp kendisinin mülteci olduğunu söyleyen bir Rus neferinin üzerinde bir milyon mikyasında harita ile Rusça ve Türkçe yazılı bir mükâleme defteri bulunmuş, 4-5 gün nezaret altında tutulan şahıs, polis ve jandarma gözetiminde Erzurum’a sevk edilmiştir¹²⁶.

Konunun hassasiyeti üzerine Dâhiliye Nezareti Sadaret makamını da bilgilendirmiş¹²⁷ ve görüş bildirmesini istemiştir. Sadaret, *“hudut civarı mahallerde kalmaları caiz olmayıp huduttan uzak ve casusluğa gayri müsait mahallere ertelenmeden sevkleri gerekli olduğu gibi tebdil-i kıyafet ve ketm-i hüviyet ederek gelmeleri melhuz olan casusların dahi meydana çıkarılması ve hudut civarında dolaşmalarına meydan verilmemesi için icab eden tedbirler ve takayyüdata (dikkatli davranmak) itina olunması hakkında gerekenlere vesaya ifası lazımdır”* diyerek, gerçek niyet ve kimliklerini gizleyen casuslara karşı ilgili vilayet ve kişilerin uyarılmasını belirtmiştir¹²⁸. Bu istek üzerine Dâhiliye Nezareti, Trabzon, Erzurum, Van, Bağdat, Musul gibi sınır vilayetlerine bir yazı göndererek, İran ve Rusya’dan iltica edenlerin huduttan uzak ve *casusluğa gayri müsait mahallere ertelenmeden sevkini* ve gereken hassasiyetin gösterilmesi konusunda ilgilileri uyarmıştır¹²⁹.

Osmanlı bütçesinin mülteci askerlerin sevk ve iâşe masraflarının tamamını karşılayabilecek durumda olmaması, bunlardan bazılarının uygunsuz davranışları ve güvenlik endişeleri dolayısıyla bunların sadece Rus sınırından uzak bölgelere sevkini sağlanmasıyla yetinilmesine karar verildi¹³⁰. Sadarettten gelen emir üzerine Dâhiliye Nezareti, Trabzon, Erzurum, Van, Sivas, Konya, Bağdat ve Musul gibi ilgili vilayetlere gönderdiği yazıda, bunların sadece sınırdan uzak bölgelere sevkinden başka bir muamele yapılmamasını istedi¹³¹. Nitekim

¹²⁵ CDA. DH. SYS. 4/5 (182), 24 Ağustos 1912. Bu tahsisat talebi Dâhiliye Nezaretince Maliye Nezaretine bildirilmiş, vilayetin talep ettiği 5000 kuruluşluk havalenin hemen yapılması istenilmiştir (CDA. BEO. 4079/ 305894, 2 Eylül 1912).

¹²⁶ CDA. DH. SYS. 4/5 (192-193), 17-19 Ağustos 1912.

¹²⁷ CDA. DH. SYS. 4/5 (180), 27 Ağustos 1912.

¹²⁸ CDA. DH. SYS. 4/5 (189), 3 Eylül 1912.

¹²⁹ CDA. DH. SYS. 4/5 (188), 10 Eylül 1912.

¹³⁰ CDA. BEO. 4077/305770, 28 Ağustos 1912.

¹³¹ CDA. DH. SYS. 4/5 (186/2), 5 Eylül 1912.

Dâhiliye Nezareti bundan sonra gelen isteklere de bu karar doğrultusunda cevap verdi¹³².

Rus askerlerinin Osmanlı Devleti'ne firar ve ilticaları ile devletin bunlara karşı hukuksal yaklaşımı, Birinci Dünya Savaşı'na kadar aynı minvalde devam etti. Rusya, savaşın hemen öncesinde doğudaki faaliyetlerini ve askeri işgal sahasını genişletmek amacıyla Ermenileri kullanmak için hazırlıklara başladı. Doğudaki bu hareketlilik devletin ve bölge idarecilerinin dikkatinden kaçmadı. Firar olaylarının hâlâ devam ettiği bu dönemde, Rus ordusundan kaçan askerlerin zaman zaman bilgisine başvuruldu. Nitekim askerlerin verdikleri ifadeler de bu işbirliğini doğrular nitelikteydi. Erzurum Vali Vekili Cemal Bey Dâhiliye Nezaretine gönderdiği yazısında, Eleşkirt hudut taburuna iltica eden üç Rus askerinin ifadelerinden, Rusların hudut civarındaki köylerde Müslümanların hanelerinde aramalar yaptığı ve ele geçirdiği silahları Ermenilere dağıttığı şeklinde bilgi verdiklerini belirtiyordu¹³³. Böylece Osmanlı Devleti, savaşın çıkışıyla birlikte Rusya'nın planları hakkında firar eden askerlerin bilgisine başvururken, kendisinin savaşa dâhil olmasından sonra ise iltica eden askerleri savaş esiri statüsünde değerlendirdi¹³⁴.

Sonuç

Osmanlı Devleti, muhacir ve mülteci politikasının bir devamı olarak, Rusya'dan firar ederek iltica eden askerlere “şan-ı devlet” gereği kapılarını açtı. Çeşitli sebeplerle gerçekleşen bu firar olayları, Osmanlı-Rus sınırlarının genişlemesiyle giderek arttı. Nitekim iltica edenlerin büyük bir kısmı Osmanlı'nın doğuda kaybettiği topraklarına konuşlandırılmış Rus askeri birlik mensuplarıydı. Devlet, iltica eden askerleri Rus müdahalesi ve casusluk ihtimaline karşı Ankara ve Konya başta olmak üzere iç bölgelere sevk etti. Yol

¹³² Konya'dan Dâhiliye Nezaretine gelen yazıda, on altı nefer Rus askeri için iş bulunmaya çalışıldığı, ancak bunların çok fakir ve yardıma muhtaç oldukları belirtilmiş, zaruri ihtiyaçları için bir miktar para talebinde bulunulmuştur (CDA. DH. SYS. 4/5 (153), 9 Mayıs 1912). Ancak bu istek Nezaretçe geri çevrilmiş, mültecilerin sürekli hükümetçe işleri mümkün olamayacağından, kendilerinin şimendifer inşaatında veya diğer münasip bir işte istihdamları ile o zamana kadar ihtiyaçlarının belediyece karşılanması uygun görülmüştür (CDA. DH. SYS. 4/5 (152), 16 Mayıs 1912).

¹³³ CDA. DH. ŞFR. 439/20, 31 Ağustos 1914; DH. EUM. 2. Şb. 1/39, 30 Ağustos 1914.

¹³⁴ Osmanlı Devleti'nin savaş süresince, esir Rus askerlerine karşı uygulama ve yaklaşımı ile ilgili bilgi için bkz. Nebahat Oran Arslan, *Birinci Dünya Savaşında Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008; Vasif Gafarov, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Rus Esirlerin Tutuldukları Osmanlı Kampları ve Yozgat Üsera Garnizonu”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Cilt 2, Yozgat 2016, s.122-131.

masraflarının yanı sıra iskân ve geçimlerini sağlamak adına her türlü yardımı sağlamaya çalıştı. Hatta bunlardan Müslüman olanlara belli şartlarla tabiiyet hakkı tanıdı. Yaşanan suiistimallerden dolayı 1913 yılında ihtida dolayısıyla, Osmanlı tabiiyetine kabulde uygulanan istisnadan vazgeçilmesine rağmen iltica eden askerlerin sevk masraflarının karşılanması uygulanmasına devam edildi.

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışı ile birlikte Osmanlı Devleti, iltica eden Rus askerlerini savaş esiri statüsünde değerlendirdi. Devlet, bu arada uluslararası arenada kabul edilen ve savaş esirlerine daha insani yaklaşılmasını öngören 1906 tarihli Cenevre ve 1907 Lahey Sözleşmelerinin getirdiği yükümlülükleri kabul edeceğini bildirdi. Savaş esirleri ile ilgili bu gelişmeler yaşanırken, Osmanlı Devleti de olası bir savaş durumunda kendi topraklarında bulunan esirlere nasıl muamele edeceğine dair 1914 yılında "Üsera Hakkında Talimatname" yayınladı. Bu doğrultuda esir komisyonları oluşturuldu. Yine savaşın başlarında bu esirlerin yerleştirileceği esir kampları kuruldu. Osmanlı Devleti, bir taraftan savaşın getirdiği ağır yükü omuzlarında taşıırken, diğer taraftan tüm ekonomik imkânsızlıklara rağmen bu kamplardaki esirlerin her türlü iskân ve iâşe masraflarını karşılamaya çalıştı. Esirler, savaş sonrasında Rusya'ya iade edilmekle birlikte bir kısmı ihtida ederek tabiiyet almak istedi. Savaş devam ederken esirlerin ihtida ve tabiiyet durumları Tabiiyet Kanunu'nun 3. ve 4. maddeleri esas alınarak kabul görse de sonrasında gelen istekler, ilgili devletlerle yapılacak barış antlaşmalarına bağlı bırakıldı. Sonuç olarak Rusya'yla yapılan barış antlaşmasına göre esir olup Osmanlı tabiiyetine geçmek isteyen askerlerin bu istekleri kabul edildi.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (Osmanlı Arşivi)

Bâbıâli Evrak Odası (BEO.)

2664/199742, 4077/305770, 4079/305894, 4072/305376.

Dâhiliye Nezareti Siyasi Kısım (DH. SYS.)

4/5.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (DH. EUM. EMN.)

6/26, 5/40.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 2. Şube (DH. EUM. 2. Şb.)

1/39.

Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH. MKT.)

982/64.

Dâhiliye Nezareti Siyasî Kısım (DH. SYS.)

4/5.

Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.)

439/20.

Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi (HR. MKT.)

365/84.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV.)

159/36, 161/5.

Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devâir Evrakı (A. MKT. NZD.)

256/80.

Yıldız Perakende Askerî Maruzat (Y. PRK. ASK.)

184/55.

Zabtiye Nezareti (ZB.)

397/92, 397/77, 397/79, 397/6, 398/68, 401/81, 401/94.

Kitap ve Makaleler

ANTOV, Nikolay: “Kisve Bahası Arzuhalleri: Osmanlı Döneminde Balkanlarda İslamlaşma Sürecine Dair Bir Kaynak”, *Kebikeç*, Dosya: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Devlet Toplum Kimlik Üzerine Yazılar, Sayı 10, Ankara 2000, s. 89-105.

BAYSA, Hüseyin: “İslâm Hukukundaki Himaye Geleneği Müvâcehesinde Mültecilik Sistemi”, *İlahiyat Akademi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4, Gaziantep 2016, s. 37-47.

GAFAROV, Vasif: “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Rus Esirlerin Tutuldukları Osmanlı Kampları ve Yozgat Üsera Garnizonu”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Cilt 2, Yozgat 2016, s. 122-131.

KURAT, Akdes Nimet: *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, TTK, Ankara 2011.

NALÇACI, Murat: “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Sürecinde Rusya Ordusu”, *Tarih Dergisi*, Sayı 54, İstanbul 2012, s. 149-172.

NAZIR, Bayram: *Macar ve Polonyalı Mülteciler Osmanlı'ya Sığınanlar*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.

ORAN ARSLAN, Nebahat: *Birinci Dünya Savaşında Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

OSMANAĞAOĞLU, Cihan: *Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tabiiyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi*, Legal Yayıncılık, İstanbul 2004.

- Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)*, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ankara 2006.
- RIASANOVSKY, Nicholas V. – STEINBERG, Mark D.: *Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze*, Çev. Figen Dereli, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2011.
- SERBEST, Bürkan – DEMİRCİ, N. Savaş: “Kars ve Çevresinde Rus Yönetimi (Karskaya Oblast 1878-1917)”, *ICANAS 38 Bildiri Kitabı*, VI, Ankara 2012, s. 2715-2734.
- SERBESTOĞLU, İbrahim: *Osmanlı Kimdir? Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014.
- SERBESTOĞLU, İbrahim: “Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Cilt 29, Sayı 29, Ankara 2011, s. 193-214.
- ÜÇGÜL, Sevinç – ERİNÇ, Erdem: “Rus Göçmenlerinin İstanbul Yolculuğu (XX. Yüzyıl Başlarında)”, *ICANAS 38 Bildiri Kitabı*, Cilt VII, Ankara 2012, s. 3287-3297.

